

C. van der Leest, IS DE BIJBEL KIND-ONVRIENDELIJK? Alice Miller en de Bijbel

Uit: De Wegwijzer, 26e jrg. nr.4, aug. 2007

Al sinds 1998 ben ik vertrouwd met de boeken van Alice Miller. Ze waren en zijn voor mij een openbaring. Ze heeft mij als het ware ingewijd in één van de grootste taboes, namelijk dat ook in ordentelijke gezinnen kinderen haast per definitie meer of minder beschadigd worden. Met alle goede bedoelingen die de meeste ouders hebben, voldoen ze toch niet aan de behoeften van hun kinderen of doen ze hun kinderen allerlei verdrietigs aan - met alle gevolgen voor hun latere volwassen leven. Dat gebeurt ook in christelijke gezinnen. Miller verklaart dat deels uit de kindonvriendelijkheid van de Bijbel en in het bijzonder van het vijfde gebod.

De benadering van Miller is onthutsend. Tot dan toe had ik het idee dat beschadigde kinderen afkomstig waren uit asociale gezinnen waar ouders hun kinderen aanwijsbaar tekort doen. Ook dacht ik dat je zulke kinderen vooral moest zoeken in opvanghuizen en in het criminele circuit. Alice Miller toont aan dat de beschadiging van kinderen plaatsvindt in heel keurige gezinnen door ouders die hun best doen goede vaders en moeders te zijn. Vele van die kinderen typeren hun jeugd zelfs als positief. Zo ongemerkt vindt die beschadiging plaats.

Hoe dit kwaad zo onopvallend en in feite zo aanvaard kan plaatsvinden? Omdat wij vaak met onze volwassen gevoelens en ideeën naar kinderen kijken. Dan denken wij dat wat het kind overkomt niet zo erg is omdat wij als volwassene in staat zijn dat gebeuren te relativiseren. Een voorbeeld: een vader schreeuwt kwaad tegen z'n vrouw: 'Ik vertrek. Ik wil niet meer in dit huis wonen!' Dan haalt moeder haar volwassen schouders op, want zij weet dat haar man maar wat schreeuwt om de ernst van z'n boosheid te uiten; hem kennende weet ze gewoon dat de soep niet zo heet gegeten zal worden als die wordt opgediend. Maar een kind heeft dat relativiseringsvermogen niet. Als hij z'n vader zoiets hoort schreeuwen, wordt de veiligheid van z'n leven compleet ondergraven. Die schreeuwende vader roept bij hem doodsangst op: 'Hoe moet ik nu verder leven?' Vreselijk, en dat nog eens temeer omdat z'n ouders meestal niet door hebben wat onder hun ogen in hun kind gebeurt.

In haar boek '*Zelfkennis in ballingschap*' geeft Miller een knappe beschrijving van een sinterklaasfeest. Wie als niet-ingewijde dit leest, zal hoogstens zeggen: 'Ja, zo gaat het bij dit feest.' Maar wie probeert vanuit de beleving van een kind te lezen, wordt geschokt door deze beschrijving. Het is gewoon onaanvaardbaar wat die angstige kinderen door hun volwassen ouders wordt aangedaan - en die volwassenen hebben niet door wat ze aanrichten.

Omdat zij dit aan de kaak stelt, heb ik Alice Miller in m'n hart gesloten. Al die jaren heb ik het maar op de koop toe genomen dat ze zich daarbij soms ook kritisch tegen de Bijbel keert. Naar haar overtuiging is de Bijbel namelijk kind-onvriendelijk. Nu is het niet mijn bedoeling een compleet overzicht te geven van haar ideeën hierover. Ik wil me beperken tot twee vragen:

- Wat moeten we aan met kind-onvriendelijke bijbelteksten?
- Wat moeten we aan met het vijfde gebod over het eren van de ouders?

1 Wat moeten we aan met kind-onvriendelijke bijbelteksten?

We kunnen er moeilijk over doen maar het is helaas een feit: in de Bijbel staan kind-onvriendelijke teksten. Ik noem er drie:

Isaak

Allereerst denk ik aan Abrahams voornemen om z'n zoon Isaak te offeren, zoals dat beschreven staat in Genesis 22. In de meeste commentaren en preken wordt alleen naar dit verhaal gekeken vanuit het perspectief van Abraham: wat moet het voor hem geweest zijn de opdracht te krijgen z'n zoon te offeren. Ook in de Bijbel wordt alleen naar dat aspect gekeken. Vanuit dit perspectief is en blijft het voor ons een uitermate lastig verhaal. Maar lezen we dit verhaal vanuit het perspectief van Isaak, dan wordt het haast onmogelijk het uit te lezen, laat staan dat je daarbij droge ogen houdt. We weten niet precies hoe oud Isaak toen was (hij was oud genoeg om een grote bos hout te dragen), maar wat moet het vreselijk voor hem geweest zijn dat z'n vader hem op het altaar vastbond en z'n mes greep om hem te slachten.

Daar kunnen we allerlei vrome woorden aan verbinden: Isaak schikte zich in wat hij wist van Gods opdracht en hij vertrouwde erop dat het uiteindelijk goed af zou lopen. Maar ik denk dat we ons daarmee het gruwelijke van het lijf proberen te houden: die zoon ondervond dat z'n vader bereid was hem te offeren en hij zag, vastgebonden op het hout, het mes op zich afkomen. Verplaatsen we ons met onze huidige gevoelens in deze situatie, dan ligt de conclusie voor de hand: een traumatische ervaring voor Isaak, waar hij jaren en jaren last van moet hebben gehouden.

Achans kinderen

Een tweede gebeuren. In het boek Jozua wordt beschreven dat Achan ter dood werd veroordeeld en dat hij toen met z'n zoons en dochters door heel Israël werd gestenigd (zie Jozua 7:24-25). Stelt u zich deze situatie eens concreet voor: daar stond Achan, met z'n vrouw en kinderen. Wellicht stond tussen die kinderen ook (ik noem maar wat) de kleine Tamar van zes met haar pop in de armen en de branie-achtige Natan van twaalf met z'n katapult in de zak. En daartegenover stonden de verzamelde Israëlieten, onder wie de vriendinnetjes van Tamar en de vriendjes van Natan.

En toen kwam er een stroom stenen op gang richting Achans familie. Een steen treft de vol onbegrip kijkende Tamar vol tegen het hoofd, ze schreeuwt het uit en begint hartverscheurend te huilen terwijl het bloed haar over het gezicht loopt; het lefgozertje Natan wordt keihard getroffen tegen z'n scheenbeen, waardoor hij onderuit gaat en het uitschreeuwt van pijn. Maar de stenenregen gaat door; het schreeuwen en huilen van Achans gezin neemt toe, maar langzaam maar verstommen de geluiden en stopt het gespartel van de lichamen op de grond. En dan is het karwei geklaard. Wat moet dat geweest zijn voor de vriendinnetjes van Tamar en de vriendjes van Natan. Die moeten als getuige van dit gebeuren toch een ernstig trauma opgelopen hebben. En dan te bedenken dat deze executie de opdracht van God was.

Salomo

Een derde voorbeeld. In 2 Samuël 7:14 staat een opmerkelijke uitspraak van God tegen David over diens zoon Salomo: 'Ik zal een vader voor hem zijn en hij voor mij een zoon: als hij zondigt, zal ik hem kastijden met stok- en zweepslagen, zoals een vader doet.' Nu kun je zeggen: wat God als feit aanhaalt (een vader slaat z'n zoon met stok en zweep) heeft nog niet zijn goedkeuring. Ik denk dat dit te mild uitgelegd zou zijn. God keurt het goed dat een vader zijn zoon met stok en zweep corrigeert. Dit leid ik ook af uit het feit dat in het boek Spreuken vaders enkele keren aangespoord worden hun zoon de stok niet te onthouden (13:24; 22:15; 23:13-14; 29:15).

Er zijn christenen die op grond hiervan er bezwaar tegen maken dat in onze wetgeving lijfstraffen verboden (gaan) worden. Hoe dit ook zij, als ik deze uitspraken in de Bijbel lees, word ik daar niet vrolijk van. Het is immers algemeen bekend dat kinderen die hardhandig door hun vader geslagen zijn of die hun vader dat bij broers of zussen heeft zien doen, daardoor psychisch beschadigd zijn. Ik werk dit niet verder uit, want ik schat in dat vele lezers van dit blad precies weten wat ik hiermee bedoel.

Andere tijden?

Nu is de grote vraag: wat moeten wij met deze kind-onvriendelijke passages in het Oude Testament? Ik vind het erg dat ze erin staan, maar ik realiseer me ook dat ik niet het recht heb Gods Woord te kritiseren. Betekenen deze passages dan dat wij tegenwoordig te soft met kinderen omgaan en dat Alice Miller maar beter haar mond kan houden? Ik ben ervan overtuigd dat Millers opkomen voor het kind voluit bijbels is. Maar die genoemde passages dan?

Allereerst moet ik in alle eerlijkheid bekennen dat ik het niet goed weet. Misschien hangen deze passages ermee samen dat de mensen toen in een heel andere tijd leefden en daardoor psychisch ook anders besnaard waren dan wij. Wij maken het al tijden en tijden niet meer mee dat soldaten verkrachtend, verminkend en moordend door ons land trekken; publieke executies op de markt van onze woonplaats komen al lang niet meer voor; tenslotte komen wij met onze uitstekende medische voorzieningen nauwelijks of geen mensen meer tegen die zichtbaar aan gruwelijke ziektes lijden en hoorbaar helse pijnen ondergaan. Ik zou me kunnen voorstellen dat in die andere context gruwelijke gebeurtenissen en lijfstraffen anders op kinderen overkomen dan op de tegenwoordige kinderen.

Gods liefde

Maar ik wil op nog wat anders wijzen. Door de hele Bijbel loopt een dikke rode draad van Gods liefde voor kinderen. Dat blijkt allereerst uit het feit dat God zich telkens geweldig kwaad erover maakte als wie dan ook z'n zoon of dochter als offer verbrandde. Nu zou je kunnen zeggen dat die kwaadheid alleen maar hieruit voortkwam dat God geen concurrentie dulde van afgoden. Natuurlijk is dat een belangrijk motief van Gods kwaadheid over het kinderoffer (zie Deuteronomium

18:10; 2 Koningen 16:3; 17:17; 21:6; 23:10). Maar in Ezechiël 16:20-21 proef je ook de emotie van God dat het toch maar zijn kinderen waren die werden afgeslacht.

Hiermee is in overeenstemming wat ergens in het Evangelie naar Matteüs staat. Toen de leerlingen informeerden wie de grootste was in het koninkrijk, zette Jezus een kind in hun midden neer, met de boodschap: 'Als je niet verandert en wordt als een kind, dan zul je het koninkrijk van de hemel zeker niet binnengaan.' Daaraan verbond Jezus een opmerkelijk felle uitspraak: 'Wie een van de geringen die in mij geloven van de goede weg afbrengt, die kan maar beter met een molensteen om zijn nek in zee geworpen worden en in de diepte verdrinken.' En de passage hierover sloot Jezus af met de woorden: 'Waak ervoor ook maar een van deze geringen te verachten. Want ik zeg jullie: hun engelen in de hemel aanschouwen onophoudelijk het gelaat van mijn hemelse Vader.' (Matteüs 18:1-6,10)

Het zal duidelijk zijn dat Jezus met die 'geringen' mensen bedoelde zoals dat kind. Maar tegelijk is waar dat Hij ook aan kinderen zelf dacht, dezelfde kinderen die Hij tegen de zin van zijn leerlingen in de handen oplegde en zegende (Matteüs 19:14-15). Kind-vriendelijker kan de Bijbel toch niet zijn, want in zijn felste uithaal die Hij ooit heeft gedaan zei Jezus toch maar: 'Wie een kind te na komt, kan beter verdronken worden!'

Gouden regel

In dit verband is het ook belangrijk te wijzen op de beroemde gouden regel van Matteüs 7:12: 'Behandel anderen steeds zoals je zou willen dat ze jullie behandelen.' Als je deze tekst leest tegen de achtergrond van hoofdstuk 18, krijg je in die tekst als volwassene te horen dat je een kind zo moet behandelen als jij zelf als kind (!) behandeld had willen worden. Dat betekent dus dat je je verplaatst in de emoties en kwetsbaarheid van het kind. Dan kan het niet meer bestaan dat je over de grenzen van dat kind heengaat omdat jij als volwassene inschat dat jouw actie best kan. In deze sfeer past ook Paulus' waarschuwing: 'Vaders, vit niet op uw kinderen, want dat maakt ze moedeloos.' (Kolossenzen 3:21).

Oneens met Miller

Daarom ben ik het met hartstocht oneens met Miller als zij schrijft: de loochening van (onze emoties over) het lijden in onze kindertijd 'wordt van ons gevergd door moraal en godsdienst' (*De opstand van het lichaam*, p.10). Dit klopt niet met wat ik hierover van Christus heb doorgegeven. In zijn uitspraken worden we in feite opgeroepen ons in het kind te verplaatsen en diens grenzen te respecteren.

Om dit alles durf ik te poneren dat Millers opkomen voor het kind helemaal past in de hoofdlijn van de bijbelse boodschap over kinderen. Ook durf ik het op grond hiervan te verdedigen dat we die aansporingen uit het boek Spreuken in het Nederland van nu niet meer letterlijk mogen toepassen. Wat we daaruit kunnen leren is dat we de moed moeten kunnen opbrengen om onze kinderen structuren bij te brengen, grenzen te stellen en te corrigeren - maar niet meer met behulp van brute lijfstraffen. Dat past niet meer bij de manier waarop wij en onze kinderen psychisch in elkaar zitten en ook niet bij de barmhartige manier waarop Christus met kinderen is omgegaan.

2 Wat moeten we aan met het vijfde gebod?

Nu blijft nog de vraag over: pakt het vijfde gebod¹ niet erg kind-onvriendelijk uit? Volgens Miller in haar boek *'De opstand van het lichaam'* worden kinderen en volwassenen door hun gehoorzaamheid aan het vijfde gebod gedwongen hun emoties over de tekorten in de ouderlijke opvoeding te verdringen. Ze moeten immers hun ouders éren. Door de macht van dit vijfde gebod kunnen kinderen en volwassenen het zich niet veroorloven de waarheid over de tekorten in hun opvoeding onder ogen te zien, want daarmee zouden ze tekortdoen aan het eren van hun ouders. Miller beschouwt het dan ook als chantage dat aan dit vijfde gebod een belofte is verbonden: 'Dan wordt u gezegend met een lang leven.' Volgens haar is dit trouwens helemaal niet waar. Juist kinderen die de waarheid over hun kinderjaren verdringen, hebben vaak helemaal geen gezegend leven. Integendeel, ze komen juist tot allerlei zelfdestructief gedrag, van zelfbeschadiging tot zelfdoding. Miller is er daarom van overtuigd: wil je rechtdoen aan het lijden van jou als kind en wil je uitgroeien tot een bloeiend mens, dan zul je je moeten bevrijden van dit destructieve gebod.

¹ Miller noemt dit gebod trouwens het vierde gebod. Dit komt doordat de rooms-katholieken en luthersen een eigen telling hebben van de Tien Geboden. Zij voegen ons eerste en tweede gebod samen tot één gebod. Op zich wel begrijpelijk omdat de bedreiging bij ons tweede gebod eigenlijk ook bij het eerste hoort. Alleen, met hun telling komen ze in de knoei bij ons tiende gebod; dat moeten zij immers opdelen in een negende en tiende gebod, wat heel lastig kan. Maar goed, door deze gang van zaken hebben ons tweede t/m negende gebod bij luthersen en rooms-katholieken een lager nummer.

Eens met Miller

Duidelijke taal. Op een beslissend punt ben ik het helemaal met Miller eens: wil je uitgroeien tot een evenwichtig volwassene, dan is het nodig dat je de onthutsende waarheid over de tekorten in de opvoeding door je ouders onder ogen ziet - ook als dat tot gevolg heeft dat je heel kritisch tegen je ouders gaat aankijken.²

Op nog een tweede punt ben ik het met Miller eens: in ons zit een geweldige drang om als het even kan loyaal te blijven aan de ouders. Er bestaat een nationalistische Engelse uitspraak: right or wrong, my country. Dit kun je ook op de onderlinge verhoudingen in het gezin toepassen, want zeker jonge kinderen hebben in hun gevoel ingebakken: right or wrong, my parents.

Deze loyaliteit is een positief fenomeen, want een klein kind weet maar al te goed dat het helemaal van de ouders afhankelijk is. Het kan het zich niet veroorloven zich van de ouders los te maken, want dat betekent z'n ondergang. Daarom werkt deze gerichtheid op de ouders heilzaam voor een kind: het strekt daarmee de handen uit naar die personen die deze handen kunnen en willen vullen.

Destructieve loyaliteit

Maar zodra ouders het kind niet geven wat het behoeft, werkt die loyaliteit destructief op het kind. Stel dat je als kind een structureel-foute vader hebt, dan kan jij als kind je niet veroorloven dat tot je toe te laten, want je bent wel van die vader afhankelijk. Daarom 'ontwikkel' je als kind het gevoel dat de fout wel bij jou zal zitten. Je hebt liever dat je zelf niet deugt dan dat je tot jezelf de gedachte zou toelaten dat je vader niet deugt. Gedreven door z'n loyaliteit pleit zo'n kind de ouders vrij en klaagt het zichzelf aan, met alle beschadigingen van dien.

Het destructieve van deze loyaliteit zie je ook soms bij incest-dochters. Het gebeurt immers dat zij met de incest naar buiten komen, maar dan opeens alle hulp afwijzen: ze hebben liever dat de incest doorgaat dan dat het gezin uiteen zou vallen, want dat erge kan het afhankelijke kind niet aan.

Het is waar, zolang je als kind afhankelijk bent, kun je niet anders dan het loyaal-zijn voor te laten gaan boven de pijnlijke waarheid. Bij het ouder- worden is het zaak dat je niet de drang tot loyaliteit voorop zet maar het recht doen aan de waarheid. Al gaat het over je ouders, de waarheid over hun falen en dus over het lijden in je kindertijd dient onder ogen gezien te worden. Alleen dan kun je de beschadigende gevolgen daarvan tegengaan en misschien zelfs achter je laten.

Als Miller op dat psychische mechanisme wil wijzen, heeft ze een belangrijk probleem te pakken.

Oneens met Miller

Alleen, in haar boek *'De opstand van het lichaam'* stelt Miller níét dat ons verdringen van onze emoties over het lijden in onze jeugd te wijten is aan dit ingebakken psychische mechanisme van de loyaliteit. Ze kijkt vóór alles beschuldigend in de richting van het vijfde gebod. Volgens haar hebben wij als kind de inhoud van dit gebod ons al heel vroeg eigen gemaakt (met een vakterm: geïnternaliseerd) en is het dáárdoor dat we (onze emoties over) het falen van onze ouders wegduwen uit ons bewustzijn.

Miller bewijst ons er geen dienst mee dat ze de invloed van een psychisch mechanisme en de invloed van een morele opdracht door elkaar haalt. Het zou trouwens ook hoogst merkwaardig zijn dat we vaak probleemloos ongehoorzaam zijn aan alle overige geboden maar dat we ons wel altijd gedrongen voelen gehoorzaam te blijven aan het vijfde gebod, zelfs ten koste van ons eigen welzijn. Ik snap dit onderscheid niet. Waarom zou het vijfde gebod afwijken van de andere negen geboden en anders dan die negen zo veel macht hebben dat we ons daaraan niet kunnen of durven onttrekken? Miller maakt ons dat niet duidelijk. Het feit dat piepjonge kinderen die nog van geen geboden weten al verdringen, maakt volgens mij afdoende duidelijk: de oorzaak van deze verdringing ligt niet in een geïnternaliseerd gebod maar in een ingebakken psychisch mechanisme.³

² De beste boeken die je daarmee kunnen helpen, vind ik niet die van Alice Miller. Haar sterke kant is dat ze je gevoelig maakt voor het miskende en mishandelde kind. Een ander onderwerp is om er zicht op te krijgen hoe het destructieve van je verleden in je heden uitpakt en hoe je dat verleden onschadelijk kunt maken. Daarvoor kun je volgens mij het beste terecht bij Ingeborg Bosch, *De herontdekking van het ware zelf*. Een zoektocht naar emotionele harmonie, Amsterdam/Antwerpen 2005, achtste druk, waarin zij de door haar ontworpen 'Past Reality Integration'- therapie ontwikkelt. Intussen heeft ze hier ook een vervolg op geschreven: *Illusies*. Over de bevrijding uit de doolhof van onze emoties. Vers van de pers is: Ingeborg Bosch, *De onschuldige gevangene*. Over opvoeden en overleven, Amsterdam/Antwerpen 2007.

³ In de benadering van Ingeborg Bosch wordt dit verdringingsproces dan ook gedetailleerd omschreven zonder dat het vijfde gebod daarbij aan de orde komt.

Destructief effect van het vijfde gebod

Een andere kwestie is: werkt het vijfde gebod heilzaam in een situatie dat kinderen tekortgedaan wordt? Ik denk dat we eerlijk moeten toegeven dat het vijfde gebod soms heel destructief kan uitpakken. Structureel-foute ouders misbruiken dit gebod soms om hun 'lastige' kinderen in het gareel te krijgen, terwijl de belangrijkste 'fout' van die kinderen wellicht alleen was dat ze ter zake op de fouten van hun ouders reageerden. Maar ook omgekeerd, er zullen vast kinderen zijn die zich door het vijfde gebod geroepen voelen hun pijngevoelens over hun foute opvoeding weg te drukken.

Heilzaam effect van het vijfde gebod

Alleen, zit deze foute hantering ingebakken in dit gebod? Volgens Miller wel. Zij acht het vijfde gebod strijdig met de wetten van de psychologie (*De opstand van het lichaam*, p.5). Ik geloof er niks van. Maar hoe lezen we dit gebod? Ik denk dat we geen moment mogen vergeten dat de Tien Geboden oorspronkelijk allereerst gericht waren tot volwassen mensen en zich afzetten tegen veel voorkomende zonden. Op het vijfde gebod toegepast: dat werd volwassen kinderen voorgehouden die soms en misschien zelfs vaak ertoe geneigd waren hun ouders niét te eren. En waarom niet? Je kunt zeggen: omdat ze foute kinderen waren. Dat kan natuurlijk en in de wetten van Mozes worden daar voorbeelden van gegeven (bijvoorbeeld: Deuteronomium 21:18-20). Maar gezien het feit dat het vijfde gebod allereerst tot volwassen kinderen gericht is, veronderstel ik dat dit gebod vooral gegeven is omdat het vaak lang niet meevalt je ouders te eren. Door hun falen hebben ze het jou soms moeilijk en wellicht soms zelfs onmogelijk gemaakt nog positief tegenover hen te staan.

In die gebroken situatie zegt God in feite tegen zulke kinderen: 'Ja, maar het zijn wel je ouders. Vergeet niet dat je het aan hen te danken hebt dat je leeft en dat je Mij hebt leren kennen. Helaas hebben zij allerlei fouten gemaakt in je leven, maar zet je ervoor in dat je terechte verdriet en boosheid daarover niet allesbeheersend is. Zorg dan ook voor ze als zij door ziekte of ouderdom hulpeloos zijn geworden.'

Zo gelezen werkt het vijfde gebod niet toedekkend en dwingt dit gebod je al helemaal niet om je pijn over de tekorten in je opvoeding te verdringen. Wel worden we opgeroepen onze ouders niet met gelijke munt terug te betalen maar oog te hebben voor het goede dat ze je ondanks alles gegeven hebben.

Extreme situaties

Natuurlijk, er zijn extreme situaties. Soms hebben ouders hun kind zo vernederd, mishandeld of misbruikt, dat het eventuele goede in hun opvoeding daarmee compleet is weggevaagd. Je zou kunnen zeggen dat zulke ouders door hun destructieve gedrag hun ouderschap om zeep hebben gebracht. Geldt dan nog voor kinderen de opdracht hun ouders te eren?

De Bijbel maakt ons herhaaldelijk duidelijk dat we door de gebrokenheid van het leven soms niet meer toe komen aan het gebod. Volgens het negende gebod moeten we recht doen aan de waarheid, maar er zijn situaties waarin het zeggen van de waarheid negatief zou uitpakken. Volgens de Bijbel haat God echtscheiding, maar soms wordt je door je verantwoordelijkheid voor jezelf en/of je kinderen haast gedwongen je huwelijk te beëindigen. Zo ook hier: het is voor kinderen soms onmogelijk hun ouders te eren omdat er in feite geen mensen in hun leven zijn die deze naam terecht dragen.

De bloei van mensen

Samengevat kan ik het zo zeggen: uitgaande van Gods liefde voor kinderen en van Christus betrokkenheid bij hun kwetsbaarheid mag het vijfde gebod nooit ten koste van kinderen uitgelegd worden. Gods geboden bedoelen de bloei van mensen. Daarom verwoord ik het vijfde gebod bij mijn nieuwtestamentische vertaling daarvan altijd zo: "Ga respectvol om met je vader en moeder, die Ik je gegeven heb voor je welzijn. Heb hart voor je kinderen zodat ze krijgen wat ze nodig hebben om te bloeien als kinderen van Mij." Ik ben ervan overtuigd dat dit de bedoeling is van de bijbelse boodschap over ouders en kinderen. Maar dan keert Millers kritiek zich in feite niet tot die boodschap zelf (al denkt zij dat zelf wel), maar tot de kind-onvriendelijke tóepassing ervan. Ik vrees dat Miller nog altijd alle reden heeft daar de strijd tegen te voeren. Hoeveel ouders verplaatsen zich echt in de beleving van hun kinderen en passen hun gedrag daarbij aan? Al betreur ik Millers vijandigheid tegenover de Bijbel, haar pleidooi voor het lijdende kind dient gehoord te worden, ook door christenen.